

Anvar TEMIROV,

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti mustaqil izlanuvchisi, ISFT instituti o'quv ishlari bo'yicha prorektori

E-mail: anvartemirov557@gmail.com

Tel.: +998880180033

DsC dotsent Valiyeva Feruza Rashidovna taqrizi asosida

NATURE AND CHARACTERISTICS OF INNOVATIONS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Annotation

This article presents an analysis of research aimed at improving the quality of education based on innovations in the educational system and new innovative approaches, as well as laws and regulations aimed at introducing innovative educational technologies by our government.

Key words: Competence, innovation, novation, creative destruction, consultative and digital economy.

ПРИРОДА И ХАРАКТЕРИСТИКИ ИННОВАЦИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье представлен анализ исследований, направленных на повышение качества образования на основе инноваций в образовательной системе и новых инновационных подходов, а также законов и постановлений, направленных на внедрение инновационных образовательных технологий нашим правительством.

Ключевые слова: Компетенция, инновации, новация, креативное разрушение, консультативная и цифровая экономика

TA'LIM TIZIMIDAGI INNOVATSIYALARNING MOHIYATI VA XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada ta'lim tizimidagi innovatsiyalar va yangicha innovatsion yondashuvlar asosida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan tadqiqotlarning tahlili hamda hukumatimiz tomonidan innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan qonun va qarorlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kompetentsiya, innovatsiya, novatsiya, ijodiy halokat, konsultativ va raqamli iqtisodiyot.

Kirish. Bugungi kunda yurtimizda ta'lim sohalarida olib borilayotgan tub islohotlar O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning qator Qaror va Farmonlari talablari asosida mavjud ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uzluksiz ta'lim tizimini shakllantirish orqali ta'lim muassasalari rivojini ta'minlovchi yangi konsepsiyaning yaratilishi uchun zamin bo'ldi. Mazkur ta'limga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar barkamol shaxsni tarbiyalash, uni yetuk mutaxassis sifatida innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlashni nazarda tutadi.

Innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlash muammosini tadqiq qilishning ustuvor metodologik asoslari bo'lib, shu muammoni keng ko'lamdagi tadqiqotlar konteksti doirasida har tomonlama tahlil qilish imkonini beruvchi tamoyillar xizmat qiladi.

Hozirgi davrda insoniyat yangi axborot asriga kirdi. Bu shuni anglatadiki, mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning fikriga ko'ra (J.Delor, N. D. Nikandrov, A. I. Subetto va boshqalar.), jamiyat shakllanmoqda, uning asosiy ustuvor yo'nalishlari axborot, bilim, ta'limdir. Ushbu fikrni tasdiqlashda tadqiqotchilar, mutafakkirlar, davlat arboblari va ommaviy xalqaro tashkilotlar kelajakning kaliti butun aholining ta'limida va ularning ta'lim darajasini doimiy ravishda yaxshilashda yotadi, deb hisoblashadi. Yuneskonning ta'lim bo'yicha Jahon hisobotida "biz keyingi asrni shaxslar va dunyo bo'ylab davlat organlari ko'rib chiqadi nafaqat bilimlarni chuqurlashtirishning davomi maqsadga yerishish demakdir, balki o'z-o'zidan tugaydi. Har bir insonning hayoti davomida bilim olishga qaratilgan sa'y-harakatlari rag'batlantiriladi va unga shunday imkoniyat beriladi" [4].

Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyaning jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalarida taraqqiyotining yangi istiqbollarini ochib berdi. Insoniyatning davlat va jamiyat qurilishiga doir asriy tajribalari ijtimoiy munosabatlarni yangicha yondashuvlar asosida tartibga solish borasidagi ilg'or yondashuvlarning qaror toptirilishiga olib keldi. Mazkur yondashuvlarning mohiyati so'nggi yillarda umumiy tarzda "innovatsiya" tushunchasi yordamida ifodalanib kelinmoqda. Xo'sh, "innovatsiya" tushunchasi lug'aviy jihatdan qanday ma'noni anglatadi? Ushbu tushuncha negizida qanday holat tavsiflanadi?

Innovatsiya – inson ehtiyojlarini qondirish uchun yangi amaliy vosita, tushuncha, usul-yangilik yaratish, tarqatish, joriy etish va undan foydalanishning murakkab jarayonidir.

Odatda innovatsiya jarayonida mashinalar, dastgohlar, ishlab chiqarish qurollari hamda texnologik jarayonlariga yangiliklar kiritiladi. Biroq, ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyalarning rivoji tufayli jamiyat ham rivojlanishning muayyan bosqichidan yanada takomillashgan bosqichga o'tadi. Falsafiy talqinda ifoda etganda miqdor o'zgarishlari tub sifat o'zgarishlariga aylanadi.

Ijtimoiy innovatsiya (social innovation) jamiyatning ijtimoiy tizimdan ochiq fuqarolik jamiyatiga aylanishini anglatadi. Ushbu turdagi innovatsiya negizida jamiyatning ijtimoiy qatlamlarida umumiy yoki xususiy xarakterdagi yangilanishlar sodir bo'ladi. Jumladan, ta'lim sohadagi yangilanishlar ham shular jumlasidandir.

Ta'lim tizimining innovatsiyasi – jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlarini, uning malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta'lim olish bo'lgan talabini qondirish, ta'lim tizimini barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida mavjud mexanizmlarning qayta ishlab chiqilishi yoki yangilanishi.

Mazkur innovatsiya shaxsni o'qitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi an'analarni saqlab qolgan va boyitgan holda majmuaviy xarakter kasb etib, ta'lim tizimining barcha sohalarini to'la qamrab oladi va jamiyatda qaror topgan malakali mutaxassislarini tayyorlash borasidagi ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi. Ta'lim tizimining yangilashda quyidagi ustuvor vazifalar hal qilinadi:

- har bir shaxsning to'laqonli ta'lim olishida boshqalar bilan teng huquqliligi va ta'lim olishning ochiqqligini ta'minlash;
- maktabgacha ta'lim tizimida yangi sifat ko'rsatkichlariga erishish;

- yangi xorijiy ta'lim resurslarini jalb qilish va ulardan samarali foydalanish asosida ta'lim tizimida samarali me'yoriy-huquqiy va tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish;

- davlat va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi negizida ta'lim tizimi xodimlarining ijtimoiy maqomi va kasbiy kompetentligini rivojlantirish;

- ta'lim tizimining davlat va jamoatchilik boshqaruviga asoslanganlik tamoyiliga muvofiq ta'lim jarayoni ishtirokchilari – raxbarlar, pedagoglar, ota-onalar va ta'lim muassasalarining rolini oshirish.

Barcha davlatlarda bo'lgani kabi O'zbekiston sharoitida ham ta'lim tizimini modernizatsiyalashda davlat, jamiyat, mahalliy va ijtimoiy tashkilotlar, yuqori hamda quyi boshqaruv organlarining o'rni va roli, ular o'rtasidagi o'zaro birlik, hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy sharoitda ta'lim tizimini modernizatsiyalashning ustuvor yo'nalishlari quyidagilar sanaladi:

- elektron axborot-ta'lim resurslarini yaratish;

- ta'lim menejmentining mavjud va yangi texnologik shakllarini o'zaro muvofiqlashtirish;

-o'quv hamda mutaxassislik fanlari asoslarining talabalar tomonidan mustaqillik o'zlashtirilishi uchun qulay pedagogik va texnologik shart- sharoitlarni vujudga keltirish.

Iqtisodiy nuqtayi nazardan zamonaviy globallashuv, raqamli iqtisodiyot hamda yangi O'zbekiston qurish sharoitida rivojlangan mamlakatlar tajribasida innovatsion faoliyatni tashkil qilish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha xalqaro tajribani o'rganish masalasi nafaqat korxonada darajasida balki maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ham boshqaruv faoliyatini takomillashtirishga ham xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasida mamlakatimiz zamonaviy yuksalishga erishish maqsadida innovatsion rivojlanish bosqichiga kirganligini e'tirof etilgan. "Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni... aynan innovatsion g'oyalar asosida boshlashimiz kerak. Innovatsion rivojlanish va raqamli iqtisodiyot yo'lga o'tishimiz bejiz emas. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi." [2]

"Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" Davlat dasturida nazarda tutilgan tegishli huquqiy zaminni yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasining "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi Qonunining qabul qilinishi (2020-yil 24-iyul) yangi O'zbekistonda qurishda muhim qadam bo'ldi. Ushbu qonun taraqqiyotimizni kafolatlovchi, uni yanada jadallashtiruvchi yangi g'oya, yangi kashfiyotlar, ilmiy ishlanmalarni yaratish hamda hayotga joriy etilishining ishochli huquqiy mexanizmlarini mustahkamlab benihoya muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'zbekiston Respublikasining "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi Qonunida "innovatsiya" va "innovatsion faoliyat"ga quyidagicha ta'rif berilgan: "innovatsiya – fuqarolik muomalasiga kiritilgan yoki shaxsiy ehtiyojlar uchun foydalaniladigan, qo'llanilishi amaliyotda katta ijtimoiy-iqtisodiy samaraga erishishni ta'minlaydigan yangi ishlanma", "innovatsion faoliyat – yangi yangi ishlanmalarni tashkil etish, shuningdek ishlab chiqarish sohasida ularning o'tkazilishi va amalga oshirilishini ta'minlash bo'yicha faoliyat" deb, ta'rif berilgan [1].

"Innovatsiya" tushunchasi o'zining yangi hayotini "innovatsion kombinatsiyalar"ni tahlil qilish, iqtisodiy tizimlarning rivojlanishidagi o'zgarishlar natijasida XX-asrning boshida Avstriyalik iqtisodchi Y.Shumpeterning ilmiy ishlarida boshlagan. Shumpeter 1900-yillarda iqtisodda ushbu terminni ilmiy qo'llashga kiritgan dastlabki olimlardan hisoblanadi. O'zining "ijodiy halokat" nazariyasi asosida innovatsion jarayonlarni o'rganib chiqdi va tadbirkorlarning faoliyatini yangi mahsulot va xizmatlarni yaratishda mavjud narsalardan foydalanishni boshqa zamonaviy usullar sifatida ko'rib chiqishni taklif qildi [5].

Ingliz professori V.R. Spenser "Innovatsiya – bu aniq vaziyatda mutlaqo yangi narsa, biz buni anglaganimizda foydalanishimiz mumkin" [6] deb ta'rif beradi. Rossiyalik olimlar A.Kulagin "Innovatsiya – bu innovatsion, ishlab chiqarish, institutsional moliyaviy, ilmiy-texnik va boshqa sohalaridagi yangilikdir" [7] deb ta'rif beradilar. D.Forining "innovatsion imkoniyatlar - bu muntazam ravishda kombinatsiyalashgan bilimlarni kashf qilish, ulardan foydalanish demakdir. Bunda kombinatsiyalashgan jarayonlarda asosiy e'tibor beriladigan jihat – bu bilimdir" [8] deb ta'kidlaydi. I.Balabanov "Innovatsiya-kapitalni yangi texnika yoki texnologiyaga, ishlab chiqarishni tashkil qilish, mehnat, xizmat ko'rsatish va boshqaruvning yangi shakllariga, jumladan, yangicha nazorat va hisob shakllari, rejalashtirish va tahlil usullariga kiritishdan olingan, moddiy tus olgan natijadir" [9] deb ta'riflagan

J.Yo'ldoshev "innovatsiya (ingliz tilidan olingan "Innovation" yangilik kiritish) - tizim ichki tuzilishni o'zgartirish amaliyot va nazariyaning asosiy qismi", innovatsion faoliyat esa, "yangi ijtimoiy talablar bilan a'naviy me'yorlarning mos kelmasligi. Amaliyotning yangilanayotgan me'yorlarni mavjud me'yorlar bilan to'qnashuvi natijasida vujudga kelgan majmualar muommallarni yechishiga qaratilgan faoliyat" [10] deb ta'kidlaydi. Tadqiqotchi E.G'affarov "Innovatsiya – bu ixtironing amaliy ahamiyatini ajratib ko'rsatish va uni muvaffaqiyatini ta'minlovchi yangilikdir" [11] deb ta'rif bergan. Innovatsion faoliyat bu avvalo faoliyatdir. Bu faoliyat bir paytda ham iqtisodiy ham ijtimoiy faoliyatdir. Iqtisodiy faoliyat asosan korxonalarining ishlab chiqarishini modernizatsiyasi bilan bog'liq bo'lsa, ijtimoiy faoliyat bu ijtimoiy sohaga yangiliklarni kirib kelishi va joriy etilishi bilan xarakterlidir. Shuningdek, bu faoliyat innovatsiyalarni yaratish yoki amalga oshirish ilmiy tadqiqotlar va ijod bilan bog'liq hamdir.

Shuni alohida takidlash lozimki, Respublikada innovatsion jarayonlarni shiddat bilan rivojlanishi natijasida innovatsion infratuzilmaga ehtiyoj sezildi. Innovatsion infratuzilma — innovatsion faoliyatni moddiy-texnik, moliyaviy, tashkiliy-uslubiy, axborot, konsultativ va boshqa jihatdan ta'minlaydigan korxonalar, tashkilotlar, muassasalar, mulkchilikning istalgan shaklidagi ular birlashmalarining majmuidir. Ayni paytda, Respublikada barcha sohalar kabi ta'lim sohasida ham innovatsion infratuzilma shakllantirildi. Mazkur infratuzilmani shakllanganligini bevosita ta'lim turlaridagi o'zgarishlarda ko'rishimiz mumkin.

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 8-moddasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya" bag'ishlangan bo'lib, unda "Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-ahloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir" deb e'tirof etiladi. Shuningdek, bu ta'lim turida olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi. Qonunning 9-moddasi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim"ga bag'ishlangan bo'lib, unda boshlang'ich ta'lim 1-4 sinflar, tayanch o'rta ta'lim 4-9 sinflar hamda 10-11 sinflarni o'z ichiga olishi belgilangan [1].

Qonunning 31-moddasida nodavlat ta'lim tashkilotlarining faoliyati amalga oshirilishi belgilangan bo'lib, unda, nodavlat ta'lim tashkilotlari o'z faoliyatini litsenziya asosida amalga oshirilishi, nodavlat ta'lim tashkilotlari litsenziya talablariga va shartlariga muvofiq ta'lim xizmatlari ko'rsatishi belgilangan. Ta'lim to'g'risidagi Qonunning yana bir e'tiborli tomoni, uning 36-moddasida o'z ifodasini topgan. 36-modda "Ta'lim sohasidagi eksperimental va innovatsion faoliyat" deb nomlanib, "ta'lim

sohasidagi eksperimental va innovatsion faoliyat ta'limni modernizatsiya qilish maqsadida amalga oshiriladi hamda yangi ta'lim texnologiyalari va resurslarini ishlab chiqishga, ularni sinovdan o'tkazishga hamda ta'lim jarayoniga joriy etishga qaratilgan"dir deb, e'tirof etiladi. Aynan mazkur modda ta'lim tizimida innovatsion faoliyatni tashkil etishga qaratilgan bo'lib, "Iqtisodiy rivojlanish va innovatsion faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, davlat tomonidan oliy ta'lim tashkilotlari olimlarining ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarini ishlab chiqarish jarayoniga joriy etish uchun tegishli shart-sharoitlar, shuningdek oliy ta'lim tashkilotlari ta'lim jarayonining yanada takomillashtirilgan shakllariga bosqichma-bosqich o'tishi uchun imkoniyatlar yaratiladi" deb, belgilangan. Ilm-fan va texnika yutuqlarini keng qo'llagan holda iqtisodiyot tarmoqlariga, ijtimoiy va boshqa sohalarga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni tezkor joriy etish O'zbekiston Respublikasi jadal rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi. Bu borada, O'zbekiston Respublikasining "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida" Qonuni (29.10.2019-y. N O'RQ-576) qabul qilingan bo'lib, u ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir. Qonun bevosita ilmiy sohada tadqiqot olib borayotgan sub'ktlarga innovatsion faoliyat asosida ilm-fanni rivojlantirishga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir. Uning "Ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari" nomli 19-bobida "Ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligi hamda samaradorligiga erishish, mehnat unumdorligini oshirish, yangi tarmoqlarni yaratish, aholi turmush darajasi, ilm-fan va ta'lim tizimlarini sifat jihatidan yuksaltirib borish bilan bog'liq muammolarning ilmiy yechimini ta'minlash maqsadida ishlab chiqiladi"[2] deb e'tirof etiladi. Bu esa, o'z navbatida innovatsion faoliyatni amalga oshirishga imkon beradi.

Xulosa. Jamiyatda "innovatsiya" va "innovatsion faoliyat" tushunchalarini mazmun va mohiyatini anglashi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish ko'lamini kengaytirish lozim.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-630-son.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-576-son.
3. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.2018, 19-20-betlar.
4. <https://unesdoc.unesco.org>
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М., Директ-Медиа, 2007. 4.
6. Инноватсии: теория, механизм, государственное регулирование: Учебн. пособие /Под ред. Ю.В. Яковса. – М.: РАГС, 2000.
7. Кулагин А. Оценка и самооценка научной организации. Инновационная экономика. 2011 г. Ст. 54-55.
8. Инноватсии: теория, механизм, государственное регулирование: Учебн. пособие /Под ред. Ю.В. Яковса. – М.: РАГС, 2000.
9. Балабанов И. Инновационный менеджмент. Питер, 2001.
10. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiya asoslari: Qo'llanma.–T.:O'qituvchi, 2004. – 104 b.
11. G'affarov E. Innovatsiya, ijtimoiy innovatsiya va innovatsion faoliyat: ilmiy-nazariy yondashuvlar. NamDU ilmiy axborotnomasi. 2019-yil, 10-son. 153-157 betlar.